

ערב פסח

(ב) הגם אז לכתחילה איז די דחי' פון תענית אן ענין של תשלומין פון ערב פסח [און אויך די הקדמת התענית צו יום ה' (און נישט ליום ו')] איז מצד א סיבה צדדית — ווייל מ'איז נישט קובע א תענית לכתחילה ביום ו' עשי' — אבער נאך דעם ווי דער תענית איז נקבע געווארן ליום ה', איז יום ה' געווארן דער זמן החיוב.

וכידוע מעין דוגמא צו דעם בדיני סוכה⁶ — די צוויי דעות בא נסרים שיש בהם ארבעה, און „הפכן על צידיהן“ (וואס איז „פחות מג'“), וואס לויט איין מ"ד איז עס סבך כשר (וויבאלד „הפכן על צידיהן“); דער צווייטער מ"ד זאגט אבער „פסולה“, ווייל כאטש אז הפכן על צידיהן, וויבאלד אבער אז „יש שם פסול עליהן“ מצד דעם וואס „יש בהם ארבעה“ — „נעשו כשפודין של מתכת“ (וואס זיינען פסול לסבך „בכל ענין“).

און לויט דער צווייטער הסברה, אויב מ'האט נישט געפאסט (מאיזו סיבה שתהי') ביום ה' — דארף מען עס נישט משלים זיין ביים ו' וויבאלד דער זמן החיוב איז שוין אריבער⁷.

(6) סוכה יד, ב. ע"ד השאלה בגזירות דרבנן בכלל, האם נעשו איסור בעצם או רק משום הטעם — ראה צפצ"נ לרמב"ם הל' חו"מ פ"ז ה"ב.

באופן אחר קצת: האם התענית ביום ה' הוא בגדר דחוי, או שמעיקרא התקנה (בקביעות זו) היא להתענות ביום ה' — ראה בארוכה (לענין התענית וכו', דמאחרין ולא מקדימין) — מגילה ה, א במשנה: צפצ"נ הפלאה בהשמות נד, סעי' ואילך. שו"ת דווינסק ח"ב סליא"ל. שו"ת ווארשא (ג.י.) ח"א סמ"ד. שו"ת אבני נזר אורח סתכין.

(7) רש"י שם. וראה מהרש"א שם.

(8) וי"ל דאח"כ חזר בו, עיי"ש.

(9) מכיון שייא (שו"ע סת"ע שם) דבקביעות זו איז מתענים כלל — אי"צ להשלים לאחר זמנו.

א. ווען ערב פסח איז חל בשבת, ווי די קביעות פון היינטיקן יאר, איז דער דין¹, אז דער תענית בכורות ווערט נדחה פון ערב פסח צום יום ה' שלפניו — נישט ליום ו' ערב ש"ק, ווייל צוליב כבוד שבת איז מען לכתחילה נישט קובע א תענית בערב שבת².

עס שטעלט זיך די שאלה³: אויב איינער האט נישט געפאסט ביום ה' (ווייל ער האט פארגעסן וכיו"ב) — צי אין דעם פאל זאל ער פאסטן ביום ו' עשי' [ווייל דאס וואס מ'איז נישט קובע א תענית ביום ו' עשי' — איז עס נאך (א) לכתחילה (ב) פארן ציבור; משא"כ בנוד"ד, היות (א) עס איז בדיעבד, עס איז שוין נאך דעם יום ה', און (ב) עס רעדט זיך דאך וועגן א יחיד⁴].

הסברת השאלה: גדר דחיית התענית קען מען מסביר זיין אויף צוויי אופנים:

(א) דאס וואס מ'פאסט ביום ה' איז תשלומין פון ערב פסח (שבת), אבער בעצם בלייבט דער חיוב אויפן טאג פון ערב פסח (שבת);

לפי"ז דארף אויסקומען, אז אויב ער האט נישט געפאסט ביום ה', איז נאך נישט אוועקגעגאנגען דער חיוב, דארף ער משלים זיין דעם תענית ביום עשי'.

- (1) רמ"א אורח סת"ע ס"ב. שו"ע אדה"ז שם ס"ז.
- (2) ראה מג"א שם סק"א. שם סרמ"ט סק"ז (ושו"ע אדה"ז שם ס"ב). סתרפ"ז סק"ג.
- (3) בהבא לקמן — ראה ס' ערב פסח שחל בשבת (אה"ק, תשל"ד).
- (4) ובפרט שייא דע"פ שחל בשבת מתענים הבכורות ביום ו' — ראה ברכ"י סת"ע סק"ד. ועוד.
- (5) ראה שו"ת לסתרפ"ז.

איז בשלמא אויב דער יום ה' איז געווארן דער זמן התענית, איז מובן אז די השתתפות אינעם סיום ביום ה' איז מבטל דעם חיוב התענית פון דעם טאג; און נאך דעם יום ה' איז שוין ניטא קיין חיוב תענית.

אויב אבער דער יום ה' איז א זמן תשלומין צום חיוב פון נאכדעם, פון ערב פסח (שבת) — ווי קען דער סיום ביום ה' מבטל זיין א חיוב תענית וואס איז אין אן אנדער טאג — פון ערב פסח (שבת) (ובמילא — יתענה ביום ו', אדער מאכן נאך א סיום ביום ו')!

ג. לכאורה יש לדחות (לויט ווי עס זאגן געוויסע אחרונים¹⁵), אז דער אויפטו פונעם סיום בערב פסח איז ניט (נאך) אין דעם וואס ער גיט א היתר אכילה, נאך (אויך) אז דער סיום איז במקום התענית: דער טעם פון תענית בכורות איז צו מאכן א „זכר לנס שנצולו ממכת בכורות“¹⁶, און א סיום מס' (וסעודת מצוה), איז דאס גופא א „זכר לנס כו“¹⁷.

עפ"י איז מספיק דער סיום פון יום ה' אפילו אויב מ'זאל אָננעמען אז דער חיוב התענית דאן איז בלויז תשלומין לערב פסח — ווייל מיטן סיום האט מען יוצא געווען דער חיוב צו מאכן א „זכר לנס כו“.

אבער דאס איז ניט אויסגעהאלטן — ווארום, אדרבה, לויט דער סברא (אז) דער סיום גופא טוט אויף דעם „זכר לנס כו“ וואלט געדארפט אויסקומען, אז

ב. לכאורה קען מען עס אפערנען פון א דין מפורש ביי תענית אסתר: ווען פורים איז חל ביום א', וואס דאן ווערט דער תענית נדחה פון י"ג אדר צו יום ה' שלפניו¹⁰, איז אויב „חל בו (ביום ה') ברית מילה — פסקנט דער רמ"א¹¹ — מותר לאכול על המילה ולמחר ביום ו' יתענו האוכלים“; וואס פון דעם איז קלאר, אז דערמיט וואס תענית אסתר איז געווארן נדחה און נקבע ביום ה', הייסט דאס ניט אז דער טאג איז געווארן דער זמן החיוב, נאך ס'איז בלויז תשלומין ליום השבת — און דעריבער קען מען עס משלים זיין ביום ו'.¹²

און לפי דארף אויסקומען, אז אזוי איז דאס אויך בענינינו בנוגע צו תענית בכורות.¹³

אבער יש ראי', אז דער חיוב התענית פון תענית בכורות איז איבערגעטראגן געווארן אויף יום ה':

נתפשט המנהג, אז אנשטאט צו פאסטן ערב פסח, זיינען זיך די בכורות משתתף דעם טאג אין א סיום מס' (סעודת מצוה) און במילא ווערט דער תענית נפקע.¹⁴ און אויב ערב פסח איז חל בשבת, איז מנהג ישראל, אז מ'מאכט דעם סיום ביום ה'.

(10) רמב"ם הל' תעניות פ"ה ה"ה. טשו"ע ארי"ה סתרפ"י סי"ב.

(11) סתרפ"י שם.

(12) ומ"ש בט"ז שם (סקי"ב) שלא יתענה בע"ש ויאכל סעודת המילה בלילה — הוא רק משום דסיל דגם יחיד אין להתענות בע"ש מפני כבוד השבת. וראה שיע"ת שם, דמי ששכח להתענות ביום ה' גם הט"ז מודה דשפיר מתענה ביום ו', עיי"ש.

(13) ראה ח"י סת"ע סקי"ד: וגם אפשר להתענות תענית בע"ש. ולהעיר גם מפמ"ג (א"א) שם סקי"ג דאיסטניס בכור שצם בע"ש וע"פ חל בשבת יתענה רק ביום ו'.

(14) כבר שקו"ט באחרונים בזה. וראה לקמן הערה 17.

(15) שו"ת ערוגת הבושם ארי"ה סקל"ט.

(16) טור ארי"ה ר"ס תע. שו"ע אדה"ז שם.

(17) ועפ"י מתורץ בפשטות זה שהתענית נפקט ע"י הסיום (ומותר לאכול כל היום) — אף דמי ששכח ואכל בתענית צבור משלים התענית (ארי"ה ר"ס תססח). וכשקו"ט באחרונים.

ובפרט בעניננו — איז דא א טעם לחלק צווישען תענית אסתר און תענית בכורות: תענית אסתר איז נקבע געווארן בזמנו — ב"ג אדר, ווייל אין דעם טאג „נקהלו לעמוד על נפשם“¹⁹ — און א דח' (ווען ס'קומט אויס בשבת — ליום ה') איז א חידוש והוספה אף עיקר התקנה (תשלומי); משא"כ תענית בכורות — איז עיקר התקנה תענית דח', ווארעם זמנו איז טו ניסן (זמן דמכת בכורות) נאך מאיז עס דוחה, „מקדימין ב"ד משום דאי אפשר ביו"ט“²⁰ — איז דער זעלבער עיקר התקנה בא דער דח' מצד „אא"פ בשבת“ — שם דח' אחד הוא].

ד. בהסברת הגדר פון דחיית התענית, איז אויך תלוי און א נפקא מינה להלכה — בא א קטן שהגדיל בערב פסח שחל בשבת: דער מנהג איז דאך, אז דער אב פאסט במקום בנו בכורו הקטן²¹ — איז אויב בנו בכורו איז געווארן א גדול בערב פסח שחל בשבת, צי דארף דער פאטער פאסטן ביים ה', אדער ניט?

אויב מ'זאל אננעמען, אז יום ה' איז געווארן דער זמן החיוב, און ביים ה' (י"ב ניסן) איז דער בן נאך א קטן, דארף זיין פאטער פאסטן;

אויב אבער דער חיוב בלייבט אויף יום י"ד ניסן (שבת), און דאס וואס מ'פאסט ביים ה' איז נאך בגדר תשלומין לשבת — דארף אויסקומען, אז דער אב טוט גארניט אויף מיט זיין פאסטן ביים ה' בשביל בנו, ווייל אין דעם זמן החיוב

מ'זאל מאכן א סיום (אויך) איז טאג פון שבת ערב פסח: ווארום וויבאלד מ'קען דעם „זכר לנס כו"ל מאכן אין דעם טאג אין וועלכן ער איז לכתחילה נקבע געווארן (ווייל ס'איז בסמיכות צום זמן ווען דער נס האט פאסירט) — פאר- וואס זאל מען יוצא זיין מיט דעם וואס מ'האט דעם „זכר“ געמאכט מיט צוויי טעג אדער א טאג פריער?

— דאס וואס מ'דארף איבערהויפט מאכן א סיום ביום ה' (און ניט יוצא זיין מיט מאכן א סיום ביום שבת ע"פ), קען מען פארענטפערן: וויבאלד ביים ה' איז פאראן א חיוב תענית, קען מען דעם חיוב תענית ניט פארבייטן דורך א סיום (און זכר לנס) א טאג אדער צוויי טעג שפעטער!¹⁸ עס האט אבער יע געדארפט זיין דער מנהג (עכ"פ — להידור מצוה) צו מאכן (נאך) א סיום, א „זכר לנס כו"ל אינעם טאג פון ערב פסח עצמו (שבת).

און פון דעם וואס מיר געפינען ניט אז עס זאל זיין א מנהג צו מאכן א סיום (אויך) ביים השבת עכ"פ, איז מוכח, כנ"ל, אז אין דעם טאג (און אויך ביים ו') בלייבט ניט מער קיין חיוב תענית (און מאכן א זכר לנס), ווייל ער איז נפקע געווארן און זיך איבערגעטראגן ליום ה'.

[ס'איז קיין רא"י ניט וואס ביי תענית אסתר געפינט מען יע, אז מ'קען משלים זיין דעם תענית ביים ו' (כנ"ל סיב) — ווייל כמה חילוקים בתקנות דרבנן פון איינע צו אנדערע, ופשיטא אז ס'איז ניטא קיין הכרח אז איין תקנה דרבנן איז פונקט אין איר אופן ופרטים, צו א צווייטער

19) ר"ת הובא ברא"ש ור"ן ריש מגילה. טור אריח סתרפ"ז.

20) ברכ"י סת"ע סק"ז.

21) רמ"א סת"ע שם. שו"ע אדה"ז שם ס"ד.

18) ומובן ג"כ שאין לחייב הבכורים לעשות סיום בע"פ שחל בשבת „זכר לנס כו"ל ולבטל התענית לגמרי.

ענינים אויף וועלכע מ'זאגט „מקדימין ולא מאחרין“²³ — אויב מ'וועט זאגן אז עס איז תשלומין: אין פאל ווען א קטן איז געווארן בר-מצוה ביום החיוב, ווי קען ער יוצא זיין ידי חיובן אלס גדול?

ולדוגמא: אין א קביעות ווי היינטיקן יאר, ווען פורים פון ערי מוקפות חומה (ט"ז אדר) איז חל בשבת, איז מען דארט מקדים קריאת המגילה ל"ד אדר²⁴. איז אויב דאס איז תשלומין²⁵ צום חיוב פון ט"ז אדר (בשבת), איז וואס דארף טאן א קטן שהגדיל ביום ט"ז אדר²⁶?

(23) מגילה ה, א (במשנה).

(24) משנה ריש מגילה. רמב"ם הל' מגילה ספ"א. טושי"ע אור"ח סתר"פ ס"ז.

(25) ראה רש"י מגילה (וה, א ד"ה ערב שבת), „ערב שבת זמנא הוא .. להכי נקט האי לישנא דתשמע מינה הואיל ותקנו להו חכמי ישראל שאחר כנהיג להקדים משום דרבה ה"ה לנו כיום וזמן הקבוע מתחלה לכל דבריו ואע"פ שהוא שלא בזמנא הוי כזמנא“ (וראה הגהות חשק שלמה למגילה שם: כיון דרבנן עקרו הקריאה מיום השבת תו אינו מוטל על יום שבת שום חיוב קריאה. וראה הערה הבאה). אבל מסקנת הגמ' שם היא דמאי ערב שבת זמנא (רק) לאפוקי מדבריי (ולא שהוא זמנא לכל דבריו). וראה תשב"ץ ח"ג סי' רחצ: והא דלא קרינן מגילה .. אריא דאיסורא הוא דרביע עלייהו .. ויום שלפניו לקריאה .. אינו אלא לתשלומין דידך כו"י.

אבל להעיר מ"טרא מגילה שם, דרך לרבה התקנה לקרות ביום ו' הוא מחכמים שאחר כנהיג, אבל לרי' אנשי כנהיג עצמם תקנו כן, עיי"ש. וראה לקושי ח"ז (ע' 50 ובהערות שם) שיל' שהתקנה של קריאת מגילה (גם לרבה) היתה לאחר שגזרו גזירה דרבה. — אלא שש"מ מקום לשאלה (ע"ד הגיל בפנים ס"א ובהערה 6): האם התקנה (של אנשי כנהיג) לקרוא את המגילה ביום ו' (כשחל בשבת) הוא באופן של דחי' לבד, או שהתקנה מצד עצמה היא לקרוא אז — ראה לקושי שם הערה 16.

(26) ראה שקו"ט בהגהות חשק שלמה למגילה שם — עפ"י ש"טא (שהובא בהערה הקודמת) האם חיוב דקריאת מגילה בע"ש כשחל בשבת הוא מדברי קבלה (אנשי כנהיג) או רק דרבנן. אבל גם אם הוא דרבנן יש מקום להשאלה (כדלעיל בפנים ס"א והערה 6), וכמ"ש שם בעצמו (נעתק בהערה הקודמת): וכן לאידך — גם אם הוא תקנת אנשי כנהיג יש מקום לשאלה, כגיל בהערה הקודמת.

(שבת — י"ד ניסן) איז דער בן א גדול, וועמען דער אב קען ניט מוציא זיין מיט א תענית ובמילא איז ניט שייך תשלומין.

ועפ"י קומט אויס, אז ס'איז דא א יתרון ווען מ'נעמט אן, אז דער זמן התענית איז איבערגעשטעלט געווארן אויף יום ה': אויב עס איז בגדר תשלומין דארף אויסקומען, אז א בכור קטן שהגדיל בערב פסח שחל בשבת איז יוצא מן הכלל פונעם גאנצען ענין פון תענית בכורות: זיין פאטער קען דאך אים ניט מוציא זיין כנ"ל: און אויב ער אליין זאל פאסטן ביום ה', בעת ער איז נאך א קטן — איז דאך א שקו"ט²² צי א מצוה וואס א קטן טוט בתור חינוך קען מוציא זיין דעם חיוב מצוה אלס גדול (בנדר"ד — דעם חיוב פון יום שבת ערב פסח, ווען הגדיל).

ה. אבער י"ל אז אפילו את"ל אז די דחיית התענית איז תשלומין צו ערב פסח, וועט ניט פעלן דער ענין התענית ביי א בכור קטן שהגדיל ביום י"ד ניסן שחל בשבת.

די הסברה בזה, ובהקדים: כנ"ל ווען פורים איז חל ביום א' ווערט תענית אסתר נדחה ליום ה', און דארט איז דאך בלויז א גדר תשלומין (כנ"ל ס"ב). איז א שאלה: קטן שהגדיל ב"ג אדר (אין א קביעות ווען פורים חל ביום א') — ווי וועט ער קענען יוצא זיין דעם חיוב להתענות בתענית אסתר (ווייל, כנ"ל, ס'איז דא א שקו"ט צי מיט זיין פאסטן בקטנותו (י"א אדר) אלס חינוך קען ער יוצא זיין דעם חיוב בגדלותו (י"ג אדר)?

און די זעלבע שאלה איז ביי אלע

(22) ראה לדוגמא — הגהות רעקא לאר"ח סקפ"י ס"ב. ציונים לתורה (להר"י ענגל) כלל יב. ועוד.

לאחרי זה מחויב — און דעם יאר
בנתיים איז ער פטור! — ששווער צו
זאגן אז ער איז מחויב בתורת חינוך —
חאטש אז בשנים הקרובות וועט ער
לייענען בט"ו — מצד דעם וואס יארן
שפעטער וועט זיין אזא קביעות!

ומסתבר לומר — אז דאס איז א חיוב
כדי צו יוצא זיין דעם חיוב וואס וועט
אויף אים חל זיין אלס גדול ביום ט"ו.
ד.ה. אז זיין לייענען די מגילה אלס קטן
איז ניט (נאר) אלס חינוך, נאר די תקנת
חכמים איז לכתחילה חל אויפן קטן אלס
הכשר צו זיין חיוב אלס גדול.³¹

ועד"ז איז אויך בענינו: אפילו אויב
מ'וועט אננעמען אז תענית בכורות ביום
ה' איז תשלומין ליום השבת — יש מקום
לומר, אז א קטן שהגדיל ביום י"ד ניסן
זאל זיין מחויב צו פאסטן ביום ה' ³²
(י"ב ניסן) אלס הכשר צו זיין חיוב וואס
וועט אויף אים חל זיין אלס גדול (ביום
י"ד).

(משיחת י"א ניסן תשל"ד)

ו. וי"ל בזה: ע"ד ווי מ'מוז דאך זאגן
בכלל, אז א קטן (ועד"ז ויתרה מזה ²⁷ —
איינער וואס גרייט זיך ²⁸ מגייר זיין) איז
מחויב צו לערנען די הלכות המצוות
(תפלין, ק"ש וכיו"ב, וועלכע ער וועט
מוזן מקיים זיין תיכף ווי ער ווערט א
גדול) נאך איידער ער ווערט א גדול —
ווארום אויב ער וועט עס אפלייגן ביז
ער וועט ווערן א בן י"ג שנה ויום אחד,
וועט ער דאן נישט וויסן ווי צו מקיים זיין
די מצוות: ד.ה. עס איז דא אויף אים א
חיוב זייענדיק א קטן זיך צוגרייטן אויף
צו קענען מקיים זיין זיינע חיובים ווען
ער וועט ווערן א גדול ²⁹ — ע"ד
מכשירי מצוה ³⁰ —

עד"ז י"ל בנדוד: עס איז דא א חיוב
אויפן קטן צו לייענען די מגילה ביום
י"ד

— מ'קאן דאך נישט זאגן (לא אשתמיט
בשום מקום לומר אזא דבר תמוה) אז
קטן הנ"ל איז די יארן לפני זה מחויב
במגילה (בתורת חינוך) און די יארן

(27) שהרי עכרים אסור ללמוד תורה.

(28) ראה חדא"ג מהרש"א שבת לא, א ד"ה א"ל.
שורית רעק"א סמ"א. שד"ח כללים ג, סקני"ה (כו). שם
פאת השדה ג' סוסק"ה.

(29) ראה גם לקו"ש ח"ז ע' 240. חכ"ז ע' 75
ואילך.

(30) להעיר מדעת ר"א (שבת רפ"ט. ובכ"מ) דגם
מכשירי מצוה דוחים את השבת.

(31) וכיון דמלכתחילה בעת ציווי מקרא מגילה
(דמד"ס הוא) תקנו כן — אולי י"ל דיכול להוציא את
הגדול אף שהוא עדיין בקטנותו.

(32) ולפי"ז אביו אי"צ להתענות במקומו.

חג הפסח

נאָמען אין לשון רז"ל (און לשון בני אדם¹).

ב. דער זמן פון יציאת מצרים איז — כמבואר בנבואת יחזקאל² — לידת עם ישראל. דער טעם וואָס מאַיז עס מתאר מיטן לשון „לידה“, איז ניט נאָר ווייל דעמאלט איז געווען די צייט ווען אידן זיינען געוואָרן אַ פֿאַלק — וואָס דאָס פֿאַסט צו זאָגן, להבדיל, אויך בנוגע אַנדערע פעלקער — נאָר ווייל ווערנ־דיק אַ פֿאַלק זיינען אידן³; דורכדעם פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ „מציאות חדשה“⁴:

דער תכלית און כוונה (און שלימות⁵) פון יציאת מצרים איז מתן תורה, כמש"נ⁶, „בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה“

[וואָס דאָס איז איינער פון די ביאורים פֿאַרוואָס חג השבועות — „זמן מתן תורתנו“⁷ — ווערט באַשטימט דורך (ציילן שבע שבתות פון מחרת ה)פסח, להורות אַז שבועות (מתן תורה) איז אַ

א. דער יום־טוב פסח ווערט אָנגע־רופן מיט דריי נעמען (תוארים): א) אין תורה שבכתב¹ ווערט ער אָנגערופן „חג המצות“; ב) אין נוסח התפלה האָט מען קובע געווען צוצוגעבן „(חג המצות הזה...) זמן חרותנו“; ג) אין לשון רז"ל (און אזוי אויך אין לשון בני אדם) ווערן (אויך) אַלע זיבן (אַכט) טעג² אָנגערופן מיטן נאָמען „חג פסח“.

ווייל אַז דער יום־טוב האָט אַ נקודה כללית און תוכן עיקרי — און די נקודה אַנטהאַלט דריי ענינים, וועלכע ווערן אויסגעדריקט אין די דריי דערמאָנטע נעמען:

און וויבאַלד אַז סדר אין תורה איז אויך תורה — אַ הוראה³, קומט אויס, אַז די דריי נעמען (און זייערע ענינים והוראות) קומען לויטן סדר פון זייער חשיבות:

צום ערשטן קומט דער ענין פון „חג המצות“ וואָס איז דער נאָמען פון תורה שבכתב; דערנאָך קומט דער ענין פון „זמן חרותנו“ וואָס איז מטבע שטבעו חכמים — אנשי כנסת הגדולה⁴ — צו זאָגן עס בתפלה; און דערנאָך — „חג הפסח“, וואָס איז אַן אָנגענומענער

(4) ראה קדושת לוי פ' בא בנוגע להשמות חהמ"צ וחה"פ.

(5) קאפּטיל טו ובמפרשים שם.

(5*) שהיו כבר במציאות של „גוי גדול עצום ורב“ (תבוא כו, ה).

(6) וכן — ביציאת היתה התחלת הגירות דבניי ובמית גמר הגירות (יבמות מו, א ואילך. כריתות ט, א), אשר „גר שנתגייר קטן שנולד דמי“ (יבמות כב, א. ושי"נ).

(7) שאז בטל המיצר (ההגבלה) שתחתונים לא יעלו למעלה (תנחומא וארא טו. שמור פ"ב, ג).

(8) שמות ג, יב.

(9) שזוהו תוכן העיקרי דחגה"ש — ראה לקו"ש ח"ח ע' 21, עיי"ש.

(1) משפטים כג, טו. תשא לד, יח. אמור כג, ו. ראה טז, טז.

(2) ולא רק יום י"ד וט"ו ניסן שנק' „פסח“ גם בתושב"כ (ראה השק"ט כו) — בס' המועדים בהלכה (לרשי זיון) ע' רטו ואילך. וראה הערה במכתב כללי לחגה"פ תשל"ז בתחילתו (נדפס — בהגש"פ קה"ת, תשמ"ז) ע' תרסח).

(3) דתורה מלשון הוראה (זח"ג נג, ב. ועוד).

(3*) ברכות לג, א.